

Urednik
Zoran Hamović

Likovni urednik
Milena Lakićević

© Clio, 2022. Sva prava za ovo izdanje na srpskom jeziku zadržana. Ova publikacija, u celini ili delovima, ne sme se umnožavati, preštampavati, pohranjivati u memoriju kompjutera ili na bilo koji način prenositi – elektronski, mehanički, fotokopiranjem, snimanjem ili na drugi način – niti može na bilo koji način ili bilo kojim sredstvima biti distribuirana bez odobrenja izdavača.

Naslov originala:
Manuel Castells
Ruptura
La crisis de la democracia liberal

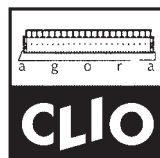
Copyright © Manuel Castells, 2017, 2018, 2020
All rights reserved

Manuel Kastels

SUNOVRAT

Kriza liberalne demokratije

Prevela sa španskog
Biljana Isailović

Beograd, 2022

*Posvećeno mom unuku Gabrijelu Miljanu Kastelsu,
koji se bori za pravdu i za mir*

Sadržaj

Predgovor 2020.	9
Naš svet, naši životi	13
1. Kriza političkog legitimiteta:	
oni nisu naši predstavnici	17
Bila jednom jedna demokratija	17
Koreni gneva	21
Samouništenje institucionalnog legitimiteta pomoću političkog procesa	27
2. Globalni terorizam:	
politika straha	29
3. Pobuna masa i kolaps jednog političkog poretka	35
Tramp: plodovi gneva	37
Bregzit	53
Makronizam: kraj političkih partija u Francuskoj	62
Evropska razjedinjenost	68
Mreža i Ja	76

4. Španija: društveni pokreti, kraj dvopartijskog sistema i kriza države	79
Umorna demokratija	79
15-M: „Oni nisu naši predstavnici!“	82
Od krize legitimiteta do nove politike	83
Od političke promene do promene politike	86
Pripreme za veliku koaliciju: ubistvo u Federalnom komitetu	89
Bila jednom jedna revolucija u informacionoj eri	92
Izvan neoliberalizma: levica u XXI veku	99
Katalonsko pitanje i kriza španske države	103
Izvan Španije. Društveni pokreti i obnova demokratskog legitimiteta: globalno pitanje	112
5. Kjaroskuro haosa	115
 <i>Epilog 2020:</i>	
Demokratija u postkovid-19 svetu	119
 <i>Dodatak:</i>	
Kako čitati ovu knjigu	125

Predgovor 2020.

Kako je daleko iza nas ostala 2017, godina prvog izdanja ove knjige, gledano iz perspektive 2020. U ovom kratkom periodu, svet se u osnovi promenio, pre svega zbog izbijanja pandemije kovida-19 koji je zarazio milione, ubio na stotine hiljada ljudi i opustošio privrede i društva širom planete, dovodeći u pitanje život svakog od nas. Sa dubokim, razarajućim i dugotrajnim posledicama, koje ću ukratko analizirati u epilogu ovoga dela.

Međutim, tematika kojom se ovde bavim, kriza liberalne demokratije, važnija je nego ikad upravo zbog katastrofičnih promena koje proživljavamo. To je razlog, jedini razlog za ovo treće izdanje, a ne to što je prethodno izdanje eventualno rasprodato. Jer, knjige se kao završeno delo rađaju i umiru u vremenu i jedino mogu da prežive svoje vreme, ukoliko to zavređuju, u umovima svojih čitalaca ili pak u kolektivnom pamćenju kulture. Nema potrebe pustošiti šume širom planete da bi se štampale nove knjige ako to nije opravdano produblivanjem i aktuelizovanjem stvorene komunikativne veze, odnosno ako nije u funkciji novih iskustava čijem razumevanju tekst može da doprinese. Zato želim da naglasim aktuelnost ove knjige u kontekstu u kojem se narušavanje poverenja između vlasti i naroda, kao i kriza legitimnosti institucija, pretvara u ključne prepreke za kontrolu koju, kao ljudska bića, pokušavamo da imamo nad svojim životima i nad temeljnim vrednostima u situaciji koja je na korak do kolapsa. Bez javnih politika koje poseduju legitimitet, u umovima ljudi neće biti moguće ostvariti duboke promene u svim oblastima koje bi omogućile

popravljanje baze naše individualne i kolektivne egzistencije, od politika neophodne izolacije pred razvojem novog oporezivanja i restrukturiranja zapošljavanja i zaštite društvene i životne sredine. I upravo u ovoj situaciji izazvanoj krizom legitimiteta političara, stranaka i institucija u celom svetu dešavaju se događaji čije mere transformisanja ne dopuštaju čekanje.

To otvara vrata autoritativnim rešenjima koja će na kraju rastvoriti bazu demokratskog života, s dramatičnim posledicama koje bi, iako ne moraju da ponove strašna iskustva iz XX veka, mogle biti uzročnici novih drama. Nismo dotle došli, bar ne u evropskom kontekstu. Još uvek nismo došli? Ali sile zla, jer one to jesu ukoliko još uvek verujemo u postojanje dobra i zla, jačaju širom planete, uključujući i Evropu. Nacionalizam koji isključuje (ne demokratski nacionalizam koji je neophodan most između različitih identiteta), mržnja u različitim oblicima (ksenofobija, rasizam, seksizam, homofobija i ceo spektar žestokog odbacivanja drugih) i dovođenje u pitanje institucionalnog legitimiteta kombinuje se u eksplozivnu smešu koja može da uništi nešto što smo uz velika odricanja gradili, vodeći nas u multidimenzionalnu spiralu destrukcije. Bez političkog legitimiteta biće gotovo nemoguće upravljati krizom, sanitarnom, ekonomskom, socijalnom, psihološkom, jer to zahteva žrtvovanje, poverenje da iz toga moramo da izađemo zajedno, kao država i kao vrsta, i konsenzus o prihvatanju potrebe za zajedničkim dobrom. I upravo je taj politički legitimitet bio predmet preispitivanja u vezi s formom i sadržajem koji se obrazlaže i analizira u ovoj knjizi. Zbog toga postoji objektivna veza između ne tako davno predočene analize, zasnovane na empirijskom istraživanju u različitim zemljama, i nove problematike upravljanja pandemijom i postpandemijom koje će ovladati našim životima u budućim vremenima.

Zbog toga je, takođe, aktuelizacija teksta u ovoj knjizi bila veoma ograničena. Ona se odnosi samo na neka konjunkturna zapažanja čija modifikacija ne menja predočenu analizu. U onom suštinskom delu, zadržao sam prethodnu analizu u njenoj celovitosti jer je, po mom mišljenju, i dalje validna i zato što želim da ostavim svedočanstvo o relevantnosti i kontinuitetu onoga što sam zaključio pre izvesnog vremena.

To je delimično stoga što želim da bude jasno da moja nova profesionalna okolnost nije promenila, niti će promeniti, moju nezavi-

snost kao analitičara. Kao što je poznato u Španiji, i manje u svetskom okruženju u kojem se prate moje studije, u januaru 2020. sam prihvatio, kao nezavisan intelektualac, imenovanje za ministra za univerzitetu u progresivno orijentisanoj koaliciji nove vlade Španije, koju čine Španska socijalistička radnička partija i koalicija Ujedinjeni Podemos, predvođena predsednikom Pedrom Sančesom. Po mom mišljenju (da, subjektivnom), reč je o najprogresivnijoj vladi koja je postojala u španskoj demokratiji i jednoj od najnaprednijih u svetu. Zato sam prihvatio naimenovanje. Kao što je logično, dobrovoljno sam se podvrgao vladinoj disciplini i solidarnosti u svemu što se odnosi na političku akciju. Ali ni na koji način nisam odstupio od svoje intelektualne nezavisnosti. To od mene niko nije tražio i ja sam je praktikovao tokom sedam meseci na položaju ministra bez ikakvih problema. Stoga se u analizi koju predočavam na ovim stranicama ponavlja ono što sam napisao mnogo pre nego što sam postao deo španske vlade, a nova tumačenja koja dodajem u zaključku su na moju isključivu odgovornost. Po mom mišljenju, intelektualac koji se uključi u određeni politički projekat mora da prihvati da svoje političke odluke prilagodi vladi čiji je deo i to je ono što ja činim. Ali nikada ne sme da zapostavi vlastito promišljanje. Onaj ko bi to uradio prestao bi da bude intelektualac ili univerzitetski profesor i postao bi samo političar. Što je otmena profesija, ali nije moja. Zato sam ovu knjigu, napisanu 2017, ponovo pregledao i proširio u kratkom vremenu svog godišnjeg odmora u avgustu 2020, zadržavajući analitičku distancu u odnosu na političke obaveze. Rečenice u tekstu koje odišu pozitivnim tonom prema aktuelnoj vlasti napisane su 2017. godine. U stvari, polazeći od te nade u promenu koju sam prepoznao u svojim zapažanjima, doneo sam odluku da podelim političku odgovornost u ovom trenutku. I upravo to što osećam potrebu da upravljam posledicama pandemije, na univerzitetima između ostalog, čini moju odluku još jačom. U skladu je s mojom ličnošću da izađem iz zaštićenog akademskog sveta u kojem sam oduvek živeo da bih bio s ljudima koje volim i u zemlji koja mi je najvažnija, iako me je solidarnost sa ostalim zemljama vodila i vodiće me gde god budem mogao da je ostvarujem.

Barselona, avgust 2020.

Naš svet, naši životi

Neki zlokobni vetrovi duvaju širom naše plave planete. Naši životi zahvaćeni su kovitlacom mnoštva kriza. Pogubna globalna pandemija je pokazala krhkost ljudske vrste i raskrinkala iluziju kako smo u stanju da kontrolišemo svoju egzistenciju. Svedoci smo ekonomske krize koja dolazi izdaleka i koja se pretvorila u ekonomski kolaps u 2020, približavajući nas prekarijatu i sirotinjskim platama, mada s promenljivim intenzitetom u zavisnosti od politike vlada i odluka preduzeća. Svedoci smo isto tako i fanatičnog terorizma koji narušava život u zajednici, pothranjuje strah iz dana u dan i podstiče ograničavanje slobode u ime bezbednosti. Reklo bi se da neumitno idemo u pravcu nemogućnosti življenja u našem jedinom domu, na planeti Zemlji. Aktuelna je stalna pretnja pribegavanju surovim ratovima kao načinu rešavanja sukoba. Zatim, rastuće nasilje nad ženama koje se usuđuju da budu ono što jesu. Tu je i medijska galaksija kojom vlada laž, sada nazvana postistinom. Društvo bez privatnosti u kojem smo postali samo baza podataka. I kultura, zvana zabava, sazdana tako da podstiče naše najniže nagone i da komercijalizuje naše demone.

Ali postoji i jedna mnogo dublja kriza, sa razornim posledicama po našu (ne)sposobnost da se uhvatimo ukoštac s mnoštvom kriza koje nam truju život: slom odnosa između vladara i naroda. Nepoverenje u institucije, gotovo u celom svetu, oduzima legitimnost političkim predstavnicima i, samim tim, ostavlja nas kao siročiće bez utočišta koje bi nam pružilo zaštitu u ime zajedničkog interesa. Nije pitanje političke opcije, desnice ili levice. Ovaj slom je mnogo dublji, i

na emocionalnom i na kognitivnom nivou. Reč je o kolapsu političkog modela predstavnštva i vladavine: liberalne demokratije koja se kroz suze, znoj i krv tokom poslednja dva veka učvrstila kao model protiv autoritarnih država i institucionalne svojevoljnosti. Bez obzira na to da li je reč o Španiji, Sjedinjenim Državama, Evropi, Brazilu, Čileu, Južnoj Koreji, Tajlandu, i u mnogim drugim zemljama se, već izvesno vreme, stvaraju široki narodni pokreti protiv aktuelnog sistema političkih partija i parlamentarne demokratije pod geslom „Oni nisu naši predstavnici!“ Nije reč o odbacivanju demokratije nego o odbacivanju liberalne demokratije kao takve, koja postoji u svakoj zemlji, u ime „realne demokratije“, kako je to u Španiji proklamovao pokret 15-M. Sugestivan je to termin, koji poziva da se sanja, oslobodi i deluje, ali premašujući postojeće, utvrđene, institucionalne granice.

Pomenuto odbacivanje iznedrilo je političke lidere koji, u praksi, negiraju postojeće partijske obrasce i duboko narušavaju svetski i nacionalni politički poredak. Tramp, Bregzit, Le Pen, Makron (grobar političkih partija), neofašizam Severne lige i Fratelli d'Italia u Italiji, predstavljaju značajno ispoljavanje postliberalnog poretka (ili haosa). Kao što je to i potpuni raspad političkog sistema u Brazilu, ključnoj zemlji Latinske Amerike. Ili u Meksiku, žrtvi narko-države, do te mere da vidimo pokušaj da se na scenu vrati Lopes Obrador. Ili u Čileu koji mesecima potresaju pobune protiv nepravde. Ili u postčavesovskoj Venecueli koja je na ivici građanskog rata. Ili u novoj Boliviji Eva Morales u kojoj se dogodio državni udar. Ili u južnokorejskoj demokratiji u kojoj je narod srušio korumpiranu predsednicu Park Gun Hje, koja se prepustila crnomagijskim ritualima Čoi Sun-sil, vođe jedne okultne sekte. Ili na Filipinima, gde predsednik praktikuje pogubljenja po kratkom postupku kao način za rešavanje nebezbednosti. Iz pomenuatih institucionalnih kriza izbile su u poslednjoj deceniji neke narodne revolucije koje su pokušale da artikulišu novi odnos između parlamentarnih predstavnika i predstavnika društva. Ali u dobrom delu sveta, naročito u Kini i Rusiji, učvrstili su se autoritarni režimi koji se zasnivaju na efikasnim alternativama liberalnoj demokratiji. Dok na Bliskom istoku vladaju teokratije (Iran, Saudijska Arabija) ili diktature (Egipat, Sirija), izuzev Izraela, koji je u stalnom ratu sa svojim okupiranim teritorijama. Čak i u Istočnoj Evropi, identitetska reakcija

protiv Evropske unije ukazuje na neofašizam u Mađarskoj, Austriji, Poljskoj, Češkoj i, uz izvesne nijanse, u ostalim državama te regije. Tačno je da nam uvek za utehu ostaju zemlje Skandinavije kao predstavnice demokratije, ali samo ukoliko zaboravimo da nacionalističke, ksenofobne i antievropske stranke bivaju sve snažnije na svakim sledećim izborima. I u Španiji je stranka ultradesnice Voks postala treća parlamentarna sila.

Ova knjiga govori o uzrocima i posledicama kraha odnosa između građana i vlasti, te o majci svih kriza: krizi liberalne demokratije koja je nekada predstavljala pojas za spasavanje kako bi se savladali istorijski brodolomi ratova i nasilja. Neću ponuditi rešenja, zato što ih nemam. I zato što su ona posebna za svaku zemlju. Ali ukoliko politička kriza koju konstatujem ima globalne razmere, prevazilazeći pojedinačne odlike bilo kog društva, trebalo bi razmišljati o tome da ona odslikava kolaps predstavničkog modela. Kolaps koji će nas, budući da je sve naglašeniji, verovatno ostaviti bez legitimnih instrumenata pomoću kojih bismo kolektivno rešavali ozbiljne probleme, upravo u trenutku kada taj uragan postaje sve žešći u našim životima.